

Munck, B. de, Hoof, W. van (eds.), *De poppen aan het dansen. Honderd jaar Antwerps volkskundemuseum. Nieuwe visies op erfgoed en musea* (Nijmegen: Vantilt, 2007, 268 blz., €25,-, ISBN 978 90 77503 83 6).

In Antwerpen wordt gewerkt aan de totstandkoming van één museum voor de geschiedenis van stad, scheepvaart en haven. Het is de erfnaam van diverse collecties, waaronder die van het jubilerende Volkskundemuseum. Volkskundige collecties hebben betrekking op het gewone en alledaagse. Wat zulke voorwerpen waard zijn buiten de kaders van degenen die ooit de collecties vormden en interpreteerden, is de inzet van dit boek. Het gaat om terugblikken en om een eerbetoon, maar ook om een failliet en een verhoopte doorstart met voldoende draagvlak bij het publiek en de politiek. Dit levert in acht uitgebalanceerde bijdragen waaronder een foto-essay een doordacht stuk cultuurgeschiedenis op met een praktische toespitsing.

Een overzicht van de maatschappelijke en culturele context waarin de volkskunde zich ontwikkelde, zet de toon. In België ging net als elders in Europa tussen 1880 en 1914 de angst voor de massa als nieuwe sociale en politieke realiteit samen met een wending naar het 'interessante' volk. De voortgaande modernisering werd draaglijk door deze in te kaderen in beelden van gemeenschappen met verondersteld oude wortels. Dit verschijnsel kreeg in België een specifieke kleuring door de Vlaamse ontvoogdingsbeweging. Tegenover de 'kunstmatige' Belgische staat werd de glorie van de oude steden opgeroepen in een beeld van harmonische entiteiten als dragers van authentieke cultuur. Deze thematiek had een lange adem en verloor pas met de generatiewisselingen na 1945 zijn wervende kracht.

In twee historische hoofdstukken wordt de geschiedenis van het museum belicht vanaf de oprichting in 1907. Aan de basis van de collecties staat de Franstalige bankierszoon Max Elskamp. Hij wierp zich op het verzamelen van volksprenten, ex voto's en dergelijke. Dweper met de artistieke avant-garde als hij was, had hij oog voor de esthetische kwaliteiten van eenvoudige volkscultuur en de verborgen betekenissen van voorwerpen. Zo was hij geboeid door de beeldtaal van het lottospel en de wijze waarop analfabeten zich abstracte begrippen in concrete vorm voorstellen. Het mag een klein wonder heten dat deze collectie zo lang voor een mondjesmaat binnendruppelend publiek toegankelijk is gebleven. Hoogleraar volkskunde K.C. Peeters, vanaf 1950 tevens stadssecretaris, stond daar vele jaren garant voor. Hij zorgde voor een systematische museale presentatie die in schrill contrast stond met het eigenlijke succesnummer. Dat was poppenspelkelder de Poesje, waar het ideaal van Elskamp werkelijkheid werd: het ongecompliceerde plezier dat alle lagen van de bevolking beleefden aan naïeve voorstellingen van bijvoorbeeld 'Romeo en Juliette'.

De vaste opstelling bleef sinds 1956 dertig jaar ongewijzigd met afzonderlijke presentaties van bijvoorbeeld huisraad, voertuigen en kleding. Die opstelling moest de 'eigen aard van het volk' doen uitkomen. Dat leverde geen samenhangend verhaal op. De wetenschappelijke opstelling schrikte publiek af

dat zich niet liet leiden door inzichten van insiders. Die inzichten verloren steeds meer de aansluiting bij de samenleving. Door de zwakte van de Belgische volkskunde en het ontbreken van hoger geschoold museum personeel verdween elke slagkracht. Pas in de jaren negentig zocht het museum, niet al te hardhandig geholpen door het stadsbestuur, een uitweg. Maar het draagvlak bij politiek en publiek was te lang op de proef gesteld om nog als zelfstandige instelling te kunnen voortbestaan.

Een compacte analyse van recente museale trends maakt duidelijk hoe radicaal het perspectief gewijzigd is. Door de focus van de traditionele volkskunde te verbreden tot de cultuur van het dagelijks leven in heden en verleden wordt geschiedenis zo dicht mogelijk bij de bezoeker gebracht. Dat is de formule van een nieuwe museumsoort, het 'identiteitsmuseum'. Immigranten krijgen er het gevoel van een eigen plek in hun nieuwe land. Soms leidt die formule ook tot fricties met 'autochtone' bezoekers. Cultuur verbindt niet altijd. Maar die frictie is wel blijk van een museum dat betekenis heeft voor de samenleving.

Het denken over stadsmusea sluit aan bij deze trends. De creativiteit waaiert in de laatste drie hoofdstukken tal van kanten uit. Plannen voor een Vlaams nationaal museum kwamen en verdwenen. De stad als zodanig staat nu centraal, en die stad is niet Vlaams maar grootstedelijk. Musea hebben daarbij tot doel te tonen dat in de moderne stad valt te leven. Burgerlijke dialoog is de leus: musea zijn publieke ruimten, gericht op de confrontatie tussen groepen en culturen. Deze optimistische visie komt vervolgens terecht in *mission statements*. Die plooiën zich naar de courante munt. Dat hoort er bij. Conservatoren moeten het vervolgens waar maken, meer dan voorheen in samenwerking met de bevolking maar toch altijd ook vanuit de collectie. Wie de fraaie bezoekersgids van het Volkskundemuseum uit 2004 inkijkt, treft daar een opticaprent met dieptezicht, een genre dat later werd verdrongen door de foto. Het succes bij de opening van het Museum aan de Stroom in 2009 hangt mede af van de integratie van zulke objecten.

Jaap Kerkhoven

Kraaijestein, M., Schulten, P. (eds.), *Wankel evenwicht. Neutraal Nederland en de Eerste Wereldoorlog* (Amersfoort: Aspekt, 2007, 372 blz., ISBN 978 90 5911 540 8).

De bundel *Wankel evenwicht. Neutraal Nederland en de Eerste Wereldoorlog* werd gepresenteerd op een congres op 30 maart 2007 aan de Erasmus Universiteit. Bijna alle auteurs hebben hun bijdrage hier mondeling toegelicht. Aan het eind van de dag werden deze bijdragen vervolgens als bundel gepresenteerd. Het nadeel van deze werkwijze is dat de resultaten van het congres niet in de publicatie verwerkt konden worden. Ook het schrijven van een introductie of conclusie werd zo niet eenvoudiger. Misschien is de inleiding van de samenstellers Martin Kraaijestein en Paul Schulten juist daarom wat mager uitgevallen. Zij geven een opsomming van de gebundelde artikelen en enige woorden over de aanleiding voor het congres: de Eerste Wereldoorlog staat volop in de belangstelling en er is nog veel te doen. Er was daarom alle reden een vorig congres in 2000 een vervolg te geven.

Na deze gemeenplaats blijkt dat de organisatoren meer wilden dan het brede congres van 2000. De introductie vermeldt: 'Wij hebben nu weer bewust gekozen voor een grote diversiteit aan onderwerpen, maar nu met een sterker gezamenlijk accent'. Dat accent is 'het thema neutraliteit'. Blijkens de slotalinea denken de auteurs dat de bijdragen rond dat thema 'een aantal zaken over uiteenlopende onderwerpen verhelderen' en zo een aantal 'hiaten in de geschiedschrijving over de positie van Nederland en vooral Nederlanders tijdens de Grote Oorlog' opvullen.

Het is jammer dat de samenstellers ten eerste niet nader aangeven wat er precies verhelderd is over het thema neutraliteit. Ten tweede blijkt niet hoe dat de geschiedschrijving verder helpt. De samenstellers doen zelfs geen poging nader in te gaan op het thema neutraliteit. De over het algemeen interessante bijdragen wekken qua opzet ook niet de indruk dat dit thema een richtsnoer is geweest. Toch blijkt dat niet meteen een nadeel. Ook zonder rigide afstemming vooraf bieden verschillende bijdragen mogelijkheden om de resultaten met elkaar in verband te brengen. De bundel had aan waarde gewonnen als de samenstellers deze kans hadden gegrepen door een conclusie op te nemen of door dit punt in de introductie uit te werken. Dan was het gewenste 'gezamenlijk accent' duidelijker geweest.

In het bijzonder verschillende mooie cultuurhistorische bijdragen boden mogelijkheden voor bredere conclusies. Het artikel van Nicole Eversdijk over de Duitse 'cultuurpolitiek' legt bovendien het verband met politieke ontwikkelingen. Zij laat zien hoezeer de strijdende partijen zich bezighielden met de opvattingen in Nederland. Gedetailleerd worden de pogingen van Duitse diplomaten beschreven om Nederlanders (in de praktijk vooral de elite) voor hun gedachtegoed te winnen.

De samenstellers Kraaijestein en Schulten hanteren in hun bijdrage juist het Nederlandse perspectief. Zij beschrijven het anti-Nederlandse beeld in Frankrijk en Nederlandse reacties daarop. Op basis van archiefonderzoek in